

Boekbespreking

Het gewoonste gewoon

Rineke van Daalen

rineke@rinekevandaalen.nl
rinekevandaalen.nl

Menno Hurenkamp en Jan Willem Duyvendak (2022) *De macht der gewoonte. Populisme in de polder*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 175 pagina's, € 19,99, ISBN 9789463723145.

In een wereld vol tegenstellingen en crises gingen Menno Hurenkamp en Jan Willem Duyvendak op zoek naar wat gewoon is. Wie bepaalt dat en hoe gaat dat in zijn werk? Ze schreven er een boek over: *De macht der gewoonte. Populisme in de polder* (2022). Identiteitskwes- ties vormen daarin een belangrijk thema. De afgelopen decennia zijn Nederlanders steeds meer geïntegreerd geraakt in Europa en op het wereldtoneel. Steeds meer merken ze van hongersnood, oorlog en onrust elders op de planeet, onder andere in de vorm van immi- gratie. Vluchtelingen uit verschillende werelddelen komen zich hier om verschillende redenen vestigen, en hun komst zet 'het gewone' onder spanning. Poli- tici, beleidsmakers en burgers worstelen daarmee, en maatschappelijke tegenstellingen worden door poli- tieke ondernemers en media nog eens verscherpt. Dit is het domein waar Duyvendak en Hurenkamp zich al jaren zorgen over maken en waarover ze veel hebben geschreven. Ze zien een naar binnen gekeerde samen- leving, waarin weinig plaats is voor mensen die recent naar Nederland zijn gekomen, met populistische par- tijen die nationalistische sentimenten aanwakkeren.

Hun nieuwste boek borduurt dan ook voort op eer- der werk, van ieder van hen afzonderlijk en van hen sa- men. Alle twee schreven ze over de identiteitsdebatten die Nederlanders de afgelopen decennia hebben ge- voerd: wie mogen zich Nederlanders noemen, en wie mogen dat bepalen? Duyvendak heeft bijvoorbeeld on- derzoek gedaan naar het nativisme van Nederlanders en naar de eisen die aan nieuwkomers worden gesteld. Die eisen hebben een emotioneel en cultureel karakter,

wat het moeilijk zo niet onmogelijk maakt om eraan te voldoen (zie onder andere Duyvendak 2011, 2016, 2017; Duyvendak en Kešić 2022). Het boek *Vooruit. De verzwegen politiek van het dagelijks leven* (2013), van Monika Sie Dhian Ho en Menno Hurenkamp, is in zijn gerichtheid op alledaagsheid ook als een voorloper van *De macht der gewoonte* te beschouwen, net als het al wat oudere *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (2004) onder redactie van Duyvendak en Hurenkamp. Daarin gaat het over de spanning tussen ‘het gewone’ en ‘het bijzondere’: Nederlanders voelen zich individuen, maar ondertussen gaan ze qua levenswijze, ideeën, gedrag en moraal steeds meer op elkaar lijken. Ze blijken meer met elkaar te delen dan ze zelf zien en dan de polarisatie-retoriek suggereert.

‘Gewoon’ is een veelomvattend begrip, waarmee je alle kanten op kunt. Het kan verwijzen naar een norm, naar iets waaraan je gewend bent, of naar dat wat het meest voorkomt, en daardoor niet opvalt. Mensen raken zich er pas bewust van bij verstoringen. Die kunnen klein zijn of heel ingrijpend, zoals een natuurramp, een oorlog of een vlucht. Dergelijke verstoringen zetten ‘het gewone’ in een nieuw licht en maken dat mensen het gaan waarderen. Zie bijvoorbeeld het verslag in de *Volkskrant* van de Rus Jevgeni, die in oktober 2022 huis en haard verliet. Hij is een vluchteling geworden en ziet onderweg de billboards waarop een voetbalwedstrijd wordt aangekondigd, een vrouw bij een stoplicht – helemaal niets bijzonders in het leven van alledag, maar nu aangrijpend omdat hij zijn gewone leven aan het verlaten is. Uit zijn verhaal spreekt een verlangen naar de tijd toen alles nog ‘gewoon’ was.

Ook *De macht der gewoonte* gaat over verstoringen van wat mensen als ‘gewoon’ ervaren. Door de vestiging van mensen met andere gewoonten en andere gedrags- en gevoelscodes kwamen identiteiten, zowel van gevestigden als van buitenstaanders, ter discussie te staan. In nogal losstaande hoofdstukken, het ene wat empirischer dan het andere, en in een losse stijl geschreven, bekijken de auteurs de strijd die daarover gevoerd wordt. Het is een nogal associatieve collectie verkenningen van het gewone, met een breedte die naar mijn idee ten koste gaat van samenhang en helderheid: de meerderheid heeft het voor het zeggen, de veranderende rol van de gewone man in het publieke debat, de risico’s die maatwerk met zich meebrengt en de positieve functies die het zou kunnen hebben, de plaats van de geschiedenis in het bepalen van wat gewoon is, de homogenisering van gedrag, de verwaarlozing van de economische kwetsbaarheid van de middenklasse. Het is niet eenvoudig om uit deze veelheid een de rode draad te halen, maar de normerende werking die van ‘het gewone’ uitgaat lijkt mij er een van. Daarin is af te lezen hoe machtsverhoudingen doorwerken in het definiëren en afdwingen van wat ‘gewoon’ zou moeten zijn. De auteurs willen het gewone betrappen, en ze doen dat in arena’s waar ‘het gewone’ ter discussie staat, waar groepen elkaar openlijk bestrijden over de vraag wat gewoon is of zou moeten zijn. Ze bekijken de publieke arena’s waarin die strijd wordt gevoerd, in debatten, in politiek en beleid: hoe geven politici, beleidsmakers

en media inhoud aan ‘gewoon’?

Vanuit dat perspectief ligt de nadruk in *De macht der gewoonte* op de machtsstrijd, die in de publieke arena's wordt gevoerd. Het draait dan om de bewuste normering van ‘het gewone’. Gevestigde groeperingen proberen nieuwkomers het eigen culturele ‘gewoon’ op te leggen en hun een wij-gevoel voor te schrijven. Op dat strijdtoneel is ‘gewoon’ belast en beladen, een scherm waarop gevestigde groepen hun eigen normen en waarden projecteren.

Het draait dan om politiek en beleid, om standpunten, visies en retoriek, maar die afbakening spreekt niet voor zich. Er zijn goede redenen om juist bij ‘het gewone’ verder te kijken dan ideeën, normen en meningen. Die zijn zeker belangrijk, maar de betekenis daarvan moet niet worden overschat. Minstens zo interessant wordt het wanneer ideeën met feitelijk gedrag worden vergeleken of daarmee op andere manieren in verband worden gebracht. Denken en doen, ideeën en praktijk blijken lang niet altijd parallel te lopen.

Dat is ook zichtbaar in de manier waarop beleid in de praktijk wordt gebracht. Door feitelijk gedrag en interacties te onderzoeken wordt zichtbaar hoeveel eigen ruimte professionele uitvoerders daarbij hebben en nemen. Zie de klassieker van Michael Lipsky, *Street-Level Bureaucracy* (1980), die dit fenomeen – bij mijn weten – voor het eerst heeft onderzocht.

Doen, ofwel feitelijk gedrag, is het onderzoeksterrein van Erving Goffman, de grootmeester in de sociologie van het gewone. Goffman komt in het boek wel aan bod, maar zijn belangrijkste verdienste, het observeren en analyseren van gedragingen van mensen in elkaars aanwezigheid, krijgt weinig aandacht. Goffman laat zien dat het gedrag van mensen in het onderling verkeer niet is te reduceren tot hun maatschappelijke rollen, noch tot hun maatschappelijke kenmerken – opleiding, woonplaats, leeftijd, gender – iets wat sociologen reflexmatig neigen te doen en wat inmiddels ook buiten de sociologenkring gangbaar is geworden. Goffmans observaties halen gedragscodes met een eigen dynamiek naar boven, waar niemand in het dagelijks leven bij stil staat of over nadenkt. Het ongereflecteerde gewoon komt op die manier aan het licht en als het gaat om vreedzaam en democratisch samenleven is dat van groot belang (zie bijvoorbeeld Goffman 1956, 1963, 1967).

Onderzoek naar opvattingen heeft nog meer haken en ogen. Mensen hebben over heel weinig kwesties een uitgesproken mening, wat met opleiding niet veel heeft te maken. Nog zeldzamer is het dat hun meningen duidelijk gefundeerd zijn of een stabiel karakter hebben. Maar wanneer je ze naar hun mening vraagt zullen ze zeker een antwoord geven. Vraag een boerenzoon wat hij over het stikstofprobleem denkt, en je krijgt een verhaal te horen. Maar het is de vraag hoe veranderlijk dat verhaal is, en hoezeer het is gebonden aan de specifieke situatie van het vraaggesprek. Ook doet het ertoe hoe het verhaal zich gevormd heeft, in interacties met wie en in welke contexten – thuis op de boerderij, in het café in het dorp, kijkend met vrienden naar de tv, op sociale media, op een tractor op de snelweg, broodjes smerend op

het Malieveld.

In *De macht der gewoonte* ligt de nadruk echter niet op ingesleten gedragingen in politiek en beleid, maar op ideeën. Daarmee doen de auteurs 'het gewone' tekort. Ze staan daarin niet alleen. Ook journalisten overschatten de betekenis van meningen, en zij hebben weinig oog voor hun eigen invloed op de publieke opinie.

Menno Hurenkamp en Jan Willem Duyvendak eindigen met voorwaarden om vreedzaam samen te leven: in plaats van Culturalisering van het burgerschap, waarin kennis van de vaderlandse geschiedenis een van die voorwaarden lijkt te zijn, vragen ze aandacht voor de steeds homogener geworden cultuur met een kleine c, voor gedeelde alledaagse omgangsvormen; meer ruimte voor de sociaaleconomische kant van 'gewoon' zoals het hebben van een baan; hervormingen in de verzorgingsstaat zodat meer rekening wordt gehouden met de kwetsbaarheid van brede middengroepen en realistische eisen aan burgers worden gesteld. Aandacht voor gedrag en omgangsvormen is een punt om aan dit rijtje toe te voegen. Hoe zien maatschappelijke tegenstellingen er dan uit en hoe verhouden deze zich tot de gangbare polarisatieretoriek?

Onderzoek naar 'het gewone' is in tijden van crises hoogst relevant, maar geef gedrag daarin een ereplaats!

Literatuur

- Duyvendak JW (2011) *The Politics of Home. Nostalgia and Belonging in Western Europe and the United States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Duyvendak JW (2017) *Thuis, het drama van een sentimentele samenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Duyvendak JW, Geschiere P en Tonkens E (red) (2016) *The Culturalization of Citizenship. Belonging and Polarization in a Globalizing World*. London: Palgrave Macmillan.
- Duyvendak JW en Hurenkamp M (red) (2004) *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Genneep.
- Duyvendak JW en Kešić J (2022) *The Return of the Native. Can Liberalism Safeguard us against Nativism?* Oxford: Oxford University Press.
- Goffman E (1956) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre.
- Goffman E (1963) *Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings*. Glencoe: The Free Press.
- Goffman E (1967) *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books.
- Hurenkamp M en Sie Dhian Ho M (2013) *Vooruit. De verzwegen politiek van het dagelijks leven. Nederland in meer dan vijftig persoonlijke verhalen*. Amsterdam: Van Genneep.

Lipsky M (1980) *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.

Over de auteur

Rineke van Daalen schreef onder andere over het vmbo en de beroepen die mbo'ers later uitoefenen. Onlangs schreef ze: *Lezen is iets tussen mensen. Een pleidooi voor de schoolbibliotheek*.